

Стаття присвячена проблемі, з якою сьогодні стикаються в Україні всі заклади вищої освіти та інші навчальні установи – міграції молоді за кордон, зокрема студентській міграції. Ураховуючи те, що заклади вищої освіти держав Західної Європи відчувають нестачу в студентах, які виїжджають для навчання в інші країни, вони пропонують бюджетні місця студентам із України. По завершенні навчання випускникам пропонуються робочі місця – а це, в свою чергу стає загрозою того, що молодь не захоче повертатися на Батьківщину. Сьогодні в умовах війни в Україні ця загроза стала ще більшою. Збільшення українських студентів-мігрантів спонукає і педагогів, і Уряд до вирішення низки соціальних питань, пов'язаних із створенням умов для навчання молоді, що виїхала за кордон, і молоді, що навчається сьогодні в школах та закладах вищої освіти України. Оскільки масовий виїзд молоді за кордон призвів до об'єднання закладів вищої освіти, до скорочення робочих місць серед їх викладацького складу, виникла необхідність перетворити Україну на привабливіше середовище для молоді, яка виїхала з батьками за кордон у воєнний період у пошуку притулку та роботи.

Проект Закону № 10425 про множинне громадянство передбачає внесення змін до Закону України «Про громадянство України». Це дозволить закордонним українцям отримати українські паспорти і теж реалізовувати свої можливості, свої плани в нашій державі, зокрема й вступати до закладів вищої освіти в Україні.

Задля швидкої адаптації особистості в умовах, що виникають, висуваються вимоги до формування змісту вищої освіти. Він має передбачати розвиток у особистості цілого комплексу життєво необхідних якостей і ключових загальних та спеціальних компетентностей. Постійний перегляд закладами вищої освіти освітніх програм зробить освіту привабливою, щоб студентам-мігрантам не хотілось губити зв'язок з українськими ЗВО.

На нашу думку, введення у вибіркову частину навчального плану цікавих, сучасних освітніх компонентів, як от: «Мотивація студентів у час швидкої зміни цінностей», «Проектне та проблемно-орієнтоване навчання в дії», «Інклюзія без формальностей: реальні кейси та підходи», «STEM та STEAM для малюків: чи реально це в дитячому садку?» та інші зроблять навчальний процес більш цікавим, дозволять студентам проявити творчість, реалізувати потребу в самоствердженні. Спільні зусилля держави і ЗВО забезпечують необхідні умови для розвитку освіти, повноцінної соціалізації здобувачів освіти, сприяючи тим самим розвитку науки, впровадженню в освітній процес інноваційних технологій, цифровізації освіти.

Ключові слова: міграція, міжнародна міграція, мігрант, вимушені мігранти, освітня міграція, воєнний стан, працевлаштування.

The article is devoted to the problem that all higher education institutions and other educational institutions in Ukraine are facing today – the migration of young people abroad, in particular student migration. Considering that higher education institutions in Western European countries experience a shortage of students who go to study in other countries, they offer budget places to students from Ukraine. Upon completion of their studies, graduates are offered jobs – and this, in turn, becomes a threat that young people will not want to return to their homeland. Today, in the conditions of war in Ukraine, this threat has become even greater. The increase in Ukrainian migrant students encourages both educators and the Government to address a number of social issues related to creating conditions for the education of young people who have gone abroad and young people currently studying in schools and higher education institutions in Ukraine.

Since the mass exodus of young people abroad led to the consolidation of higher education institutions and the reduction of jobs among their teaching staff, there was a need to transform Ukraine into a more attractive environment for young people who had left with their parents abroad during the war in search of shelter and work.

The draft Law No. 10425 on Multiple Citizenship provides for amendments to the Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine". This will allow Ukrainians abroad to obtain Ukrainian passports and also realize their opportunities and plans in our country, including entering higher education institutions in Ukraine.

In order to adapt the individual more quickly to the emerging conditions, requirements are put forward for the formation of the content of higher education. It should provide for the development of a whole complex of vital qualities and key general and special competencies in the individual. Constant review of educational programs by higher education institutions will make education attractive so that migrant students do not want to lose touch with Ukrainian higher education institutions.

In our opinion, introducing interesting, modern educational components into the elective part of the curriculum, such as: "Student Motivation in Times of Rapid Value Change", "Project and Problem-Based Learning in Action", "Inclusion Without Formalities: Real Cases and Approaches", "STEM and STEAM for Kids: "Is this realistic in kindergarten?" and others will make the learning process more interesting, allow students to show creativity, and realize the need for self-affirmation.

The joint efforts of the state and higher education institutions provide the necessary conditions for the development of education, full-fledged socialization of education seekers, thereby contributing to the development of science, the introduction of innovative technologies into the educational process, and the digitalization of education.

Key words: migration, international migration, migrant, forced migrants, educational migration, martial law, employment.

УДК 37.01:316.+ 314.74

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.1.7>

Степанова Т.М.,

докт. пед. наук, професор,

директор

Навчально-наукового педагогічного

інституту імені В.О. Сухомлинського

Національного університету

кораблебудування

імені адмірала Макарова

Кузьменко Ю.В.,

докт. пед. наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки

та освітнього менеджменту

Національного університету

кораблебудування

імені адмірала Макарова

Широкомасштабне вторгнення росії на територію України стало основною з передумов і викликало стрімку студентську міграцію в заклади вищої освіти західних держав, прагнучи отримати якісні міжнародні освітні послуги. Студентська міграція розглядається як освітня міграція, тому сьогодні проблема освітньої міграції в сучасному світі набуває все більшої актуальності. Трансформуючись через нові освітні компоненти, нові методи навчання освітня міграція студентів стає важливим напрямом у розвитку політики держави, її економіки й освіти в цілому.

Зазначимо, що наповнюваність українськими студентами закордонних вишів дозволила заповнити в них прогалини, що з'явилися після виїзду за кордон для навчання їхніх студентів. Із кожним роком війни в Україні збільшується кількість українських студентів-мігрантів, що порушує необхідність вирішення в Україні низки соціальних питань, пов'язаних із створенням умов для навчання молоді, що виїхала за кордон, і молоді, що навчається сьогодні в школах та закладах вищої освіти України.

Метою статті є розкриття впливу міграційних процесів серед студентської молоді на освіту в Україні та шляхів подолання ризиків, що виникають у зв'язку з цим.

Проблемі освітньої міграції студентів присвятили свої праці такі вчені, як: В. Адамик, Б. Балогова, Л. Беззубко, Х. Дячук, Ю. Ковальчук, А. Олешко, М. Таманга, К. Топчий, Р. Чоудаха, М. Шреста, та ін.

З'ясуємо сутність поняття «міграція» та її види. За словниковими джерелами **міграція** населення (лат. Migratio – переселення) – це механічні переміщення людей через кордони тих чи інших територій або в межах однієї країни зі зміною місця проживання назавжди, на більш-менш тривалий час або з регулярним поверненням до нього [2; 3].

Розрізняють внутрішню, зовнішню і трудову міграцію. **Внутрішня міграція** – переміщення людей з одного регіону в інший у межах однієї країни. Внутрішня міграція є однією з форм міграції населення. Основними причинами внутрішньої міграції є, як правило, економічні фактори – рівень доходів і витрат, а також якість життя, тоді як у **зовнішньої міграції** крім економічних значимі також політичні чинники. Одним із прикладів внутрішньої міграції, характерною для багатьох країн, є урбанізація – переміщення населення зі сільської місцевості в міста [там само].

Сезонна міграція – часові міграційні процеси на деякий проміжок часу, як правило тимчасовий відхід селян на сільськогосподарські роботи в інші райони країни, а також на інші заробітки, головним чином до міст і до промислово-гірничих центрів [там само].

Сезонові міграції поділяють на:

- ближчі – до сусідніх районів;

- дальші, але у межах тієї самої країни;
- за кордони країни.

За порами року їх розрізняють, як літні, зимові й весняні.

Як зауважує А. Олешко, міграційні процеси здобувачів вищої освіти, що тривають в Україні вже четвертий рік, негативно впливають на освіту України в цілому і на якість людського капіталу [8]. Масовий виїзд молоді за кордон призвів до об'єднання закладів вищої освіти, до скорочення робочих місць серед їх викладацького складу.

Як зазначає М. Савицький, під час війни постали нові чинники впливу на освітній процес, зокрема повітряні тривоги, необхідність переховуватися в укриттях; втрата деякими закладами освіти своєї матеріально-технічної бази; особливий психологічний стан людини під час війни (бойові дії, зниклі безвісти, поранені, загиблі тощо); евакуація частини студентів і викладачів, мобілізація стейкхолдерів, активне волонтерство викладачів і студентів та ін. Зрозуміло: для того, щоб не погіршувати якість освіти, потрібно мінімізувати вплив цих чинників на освітній процес [10, с. 7].

Все ж, багато людей переконані, що гарна освіта є важливою передумовою для успіху на ринку праці. Хоча в Україні вона є менш потужним інструментом для поліпшення перспектив особи на ринку праці, на нашу думку, надання більшої автономії освітнім установам, впровадження ефективної системи «постійного навчання впродовж життя» (короткострокові курси підвищення кваліфікації для фахівців різних галузей знань через систему закладів вищої освіти чи післядипломної освіти) перетворить Україну на привабливіше середовище для молоді, яка виїхала з батьками за кордон у воєнний період у пошуку прихистку та роботи.

Війна в Україні змінила суспільні пріоритети й особистісні цінності, тобто орієнтири людської поведінки й формування життєвих настанов. Проте розвиток особистості є визнаною цінністю для світової спільноти, як зазначав В. Огнев'юк. На його думку, для реалізації потреб повинні бути відповідні об'єкти, що становлять цінність для людини, оскільки здатні задовольняти її потреби, інтереси, бажання, – це предмети довкілля, явища природи й життя, продукти діяльності й виробництва тощо, тобто блага, цінності, корисні для особистості, для її життєдіяльності [7].

Для студентів-мігрантів дедалі важливішого значення набуває світоглядне, філософсько-аксіологічне осмислення освіти як однієї з найбільш значущих людських цінностей, її місця та ролі в системі цінностей сталого соціального розвитку, на який зорієнтовані трансформаційні процеси системи освітянських цінностей і норм, оскільки вона не тільки становить одну із визначальних внутрішніх, органічних компонентів освіти як цілісного і водночас

структурованого соціального інституту, а й істотно впливає на характер і темпи соціодинаміки системи цінностей сучасної людини-мігранта в цілому.

Крім того, як відомо, у січні 2024 року Президент України подав до Верховної Ради України проєкт Закону № 10425 про множинне громадянство, що передбачає внесення змін до Закону України «Про громадянство України» [6]. А 15-го липня 2025 року Президентом було підписано Закон України від 18.06.2025 № 4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» [5]. Метою прийняття такого законопроєкту стала потреба у збереженні єдності української спільноти, зменшенні негативних наслідків демографічної кризи в Україні внаслідок збройної агресії росії проти України. Крім того, це дозволить закордонним українцям отримати українські паспорти і теж реалізовувати свої можливості, свої плани в нашій державі, зокрема вступати до закладів вищої освіти, коледжів і отримувати освіту в Україні.

Сучасний стан розвитку суспільства відповідно до своїх потреб висуває ті чи ті вимоги до певного рівня вищої освіти. Зміст кожного ступеня вищої освіти ієрархічно підпорядкований системі більш високого порядку – змісту наступного ступеня вищої освіти.

Отже, формування змісту вищої освіти передбачає розвиток у особистості цілого комплексу життєво необхідних якостей і ключових загальних та спеціальних компетентностей, що допоможуть їй швидше адаптуватись в умовах, що виникають, для переходу від статусу студента, до статусу дипломованого фахівця на ринку праці.

Учені В. Адамик і Х. Дячук зазначають, що за антропоцентричною моделлю в освіті студент перетворюється з об'єкта навчання на суб'єкта, який самостійно визначає свої освітні потреби і хоче брати активну участь в освітньому процесі [1]. Таким чином концепція студентоцентризму вимагає від закладів вищої освіти, від викладачів орієнтуватися на інтереси і потреби студентів, зробити освіту в Україні більш привабливою, щоб студентам-мігрантам не хотілось губити зв'язок з українськими ЗВО. А це означає постійний перегляд закладами вищої освіти освітніх програм, введення у вибіркову частину навчального плану цікавих, сучасних освітніх компонент, як от: «Мотивація студентів у час швидкої зміни цінностей», «Проєктне та проблемно-орієнтоване навчання в дії», «Інклюзія без формальностей: реальні кейси та підходи», «Інклюзивна освіта як основа справедливого суспільства», «Освіта під час війни: психологічна підтримка та адаптація», «Навчання впродовж життя: як не втратити актуальність у професії», «Інноваційні освітні моделі: дизайн-мислення, agile-підхід, змішане навчання», «Психоемоційний розвиток дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану»,

«STEM та STEAM для малюків: чи реально це в дитячому садку?», «Медіаграмотність для вихователя: як захистити дитину від «цифрового шуму», «Міжкультурна освіта: як готувати дітей до глобального світу», «Стратегічне управління закладом освіти в умовах змін» та ін., щоб створити умови для творчості студента, потреб його самореалізації, задоволення потреб у самоствердженні [11]. По завершенні війни заохочення мігрантів до повернення в Україну потребує поліпшення умов проживання, забезпечення людей робочими місцями та надання освітніх послуг, які б дозволяли їм бути конкурентоспроможними на ринку праці. Відомо, що гарна освіта є важливою передумовою для успіху на ринку праці.

Державою вже сьогодні зроблено багато кроків для створення сприятливих умов здобуття молоддю освіти, зокрема: створення безпечного здобуття освіти, збільшення бюджетних місць для закладів вищої освіти на лінії вогню, додаткова фінансова підтримка студентів, забезпечення їх гуртожитками тощо.

У проєкті плану відновлення України за напрямом «Вища освіта» серед основних проблем, які необхідно вирішити, є дефіцит кваліфікованих педагогічних та наукових кадрів, відтік яких відбувався з початку війни 2022 року (міграція за кордон та внутрішнє переміщення) [9, с. 150]. У зв'язку з цим багато освітян та студентів втратили доступ до свого місця роботи та навчання, тому сьогодні існує ризик втрати цих людей для системи вищої освіти України. Так, пріоритетними стають проблеми стимулювання індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти, включаючи міждисциплінарні освітні програми (зокрема бакалаврського рівня), «перехресний» вступ, визнання неформальної та інформальної освіти в системах ВО та ФПО, гнучка тривалість завершення навчання.

Крім того, підтримка наукових і педагогічних кадрів щодо збереження робочих місць (читання лекцій у дистанційному форматі, зв'язок зі студентами за допомогою ZOOM і в телефонному режимі, через листування електронною поштою тощо) не дозволить втратити їх для закладів вищої освіти та розвитку науки в Україні.

На державному рівні цей процес забезпечується своєчасним та миттєвим законотворчим реагуванням на освітні виклики, що постають в умовах воєнного стану. Зокрема, набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15 березня 2022 р. [4].

Так, реалізуючи інвестиційний проєкт «Удосконалення вищої освіти в Україні заради результатів», Міністерство освіти і науки України передбачає впровадження такої Компоненти проєкту як «Створення безпечних умов для організації

освітнього та дослідницького процесу та його безперервності в ЗВО, що постраждали від війни, включаючи організацію дистанційного навчання та постачання обладнання для забезпечення життєдіяльності та безпеки».

У рамках даного проекту Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв) вже отримав нове сучасне обладнання. Його Екологічна лабораторія поповнилась ІЧ-Фур'є Nicolet iS20 спектрометром, суміщеним з мікроскопом Nicolet iN5 виробництва компанії Thermo fisher Scientific, разом із програмним забезпеченням OMNIC. Другий прилад – рентгенструктурний аналізатор ґрунту X-MET 8000 Expert Geo від компанії Hitachi з програмним забезпеченням. Сьогодні прилади активно використовуються аспірантами та співробітниками кафедри екології та природоохоронних технологій у дослідженнях поверхневих та питних вод на наявність мікропластику, а також проводиться аналіз ґрунтів міста Миколаєва та області. Також отримано обладнання й для лабораторії робототехніки в Навчально-науковому інституті автоматики та електротехніки.

Ще один важливий крок з боку Міністерства освіти і науки України – рада ректорів Харківщини та голів рад ректорів прифронтових закладів вищої освіти Сум, Запоріжжя, Миколаєва. Програма фінансової підтримки, ініційована Президентом України Володимиром Зеленським, спрямована на створення безпечних умов для офлайн-навчання в університетах через будівлю сучасних укриттів. Наступним кроком є розширення програми підтримки прифронтових університетів, що полягає в напрацюванні механізмів локального вступу, збереженні людського капіталу, наукового потенціалу для розбудови майбутнього.

Таким чином держава об'єднує зусилля із закладами вищої освіти, громадськості з метою забезпечення необхідних умов для їх розвитку, розвитку освіти, повноцінної соціалізації здобувачів освіти, сприяючи тим самим розвитку науки, впровадженню в освітній процес інноваційних технологій, цифровізації освіти.

Використовуючи всі наявні форми й методи взаємодії між учасниками освітнього процесу, заклади вищої освіти сьогодні в умовах війни перетворюються в осередки отримання не лише освітніх послуг, а й отримання психологічної і педагогічної підтримки. Адже українські студенти, мігруючи за кордон, отримують на початку свого переїзду психологічні травми. А це, у свою чергу, вимагає від педагогів умінь володіти навичками організації й проведення онлайн-заходів, залучаючи до них студентів-мігрантів зокрема. Така робота сприятиме формуванню національно свідомої особистості, збереженню української ідентичності, вихованню гідного громадянина своєї держави – патріота України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамик В., Дячук Х. Міжнародна міграція студентів: сучасні тенденції та виклики для країн, що розвиваються. *Вісник економіки*. № 1, 2023. С. 80–93.
2. Міграція. Вікіпедія. URL: https://www.google.com/search?q=%22%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%22+%D0%B7%D0%B0+%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%94%D1%8E&sca_esv=aa355e4347ca4578&rlz=1C1GC EA_enUA933UA933&sxsrf=AE3TifN-dsLtG9fB7wN62s_reh4GMzHOMQ%3A1753224187291&ei=xOAAblIEYu5wPAPsd6rwQ4&ved=0ahUKewj2sZSHxdGOAxWLBHAIHTHvKugQ4dUDCBA&oq=%22%D0%9C%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%22+%D0%B7%D0%B0+%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%94%D1%8E&gs_lp=Egxn3Mtd2l6LXNlcAiLCLQnNGWOLPRgNCw0YbRltGPliiDQt9CwiNCS0ZbQutGWOL_QtdC00ZbR INGOSABQAFgAcAB4AZABAjgBAKABAKoBALgBDMgBAJgCAKACAjgDAJIHAKAHALIHAlgHAMIHAMgHAA&scient=gws-wiz-serp (дата звернення: 30.05.2025).
3. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / редкол.: О. Маринич (відпов. ред.) та ін. К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. Т. 2. С. 359.
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15 березня 2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T222126?ed=2022_03_15 (дата звернення: 28.07.2025).
5. Закон України від 18.06.2025 №4502-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502-20#Text> (дата звернення: 29.07.2025).
6. Закону України «Про громадянство України». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. №13. ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
7. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія. К.: Знання України, 2003. 448 с.
8. Олешко А. Освітня еміграція здобувачів вищої освіти з України в умовах воєнного стану. URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://er.knutd.edu.ua/bitst> (дата звернення: 15.07.2025).
9. Плану відновлення України: матеріали робочої групи «Освіта і наука»: проект / Національна рада з відновлення України від наслідків війни. К. 2022. 359 с. URL: <chrome-extension://kdpelmjpfafjppnhbloffcjpeomlnpah/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/NO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> (дата звернення: 25.07.2025).
10. Савицький М. В. Вища освіта в умовах війни: напрацюємо спільні рішення. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти* (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; Державний вищий навчальний заклад «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури») / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.
11. Tamang, M. K., Shrestha, M. Let me Fly Abroad: Student Migrations in the Context of Nepal. *Research in Educational Policy and Management*, 2021, 3(1). P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.46303/repam.2021> (дата звернення: 23.07.2025).